

Sûfî Feqiyê Tayran'ın "Ey Av û Av" Şiirinde Varlık Dili

ID Ali Tenik*

Atf/©: Tenik, Ali, Sûfî Feqiyê Tayran'ın "Ey Av û Av" Şiirinde Varlık Dili, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 382-399.

Öz: Sûfîler, yaratılan eşyada Hakk'ın ilminin farklı tezahürlerinin olduğuna inandıklarından nesnelere hakikati keşfetmekle, Hakk'ı Hak ile yaşayacaklarına inanırlar. İşte sûfîlerin mevcûdâtta bilinmezliği Allah'ın ma'rifetiyle idrak etmeleri "varlık dili" olarak tarif edilir. Tasavvuf tarihinde varlıkları Allah'ın muradı gereğince okuyan ve eserlerinde işleyen birçok sûfî vardır. Sûfîlerin varlıkları tefekkür ederek, onlardaki ilâhî sırları okumaları, genelde müridin terbiye eğitimi olan seyr u sülûkte yaşadıkları hâller ve makamlar için örnek olarak verilmektedir. 17. yüzyılda Anadolu'da yaşayan "Feqiyê Tayran" mahlasıyla meşhur muhakkik sûfî Muhammed Müksi'nin (ö. 1049/1640) varlıkları şiir diliyle okuması diğer sûfîlerin varlık okumalarından farklıdır. Tayran, bu çalışmanın konusu olan, "Ey av û av/Ey su su" şiirinde suyun yaratılış amacını, anâsır-ı erbaa gerçeğiyle analiz ederek, suyun her hareketinde Allah'ı nasıl yaşadığını sûfî perspektifiyle anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sûfî, Feqiyê Tayran, İlâhî ilim, Varlık, Su.

The Language of Existence in Sufi Feqiyê Tayran's Poem "Ey Av û Av"

Citation/©: Tenik, Ali, The Language of Existence in Sufi Feqiyê Tayran's Poem "Ey Av û Av", Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 382-399.

Abstract: Since Sufis believe that there are different manifestations of knowledge of God in the object created, they believe that they will live Haqq with the Truth by discovering the reality in objects. Sufis' comprehension of occultness in the existence through Allah's grace is described as the "language of existence". There are many sufis glancing at beings pursuant to the will of Allah and taking it to their treatise. The fact that sufis reflect on beings and read divine secrets are given as samples for spiritual stations and states they experienced in their spiritual journey. The way that Muhammed Muqsi (d. 1049/1640), famous with pseudonym "Feqiyê Tayran" and lived in Anatolia in 17th century, reads beings in language of poetry is a different in comparison with other sufis' evaluations. Tayran, in the poem "Ey Av u^Av/O water water" analyzes purpose of the creation of water with the reality of four elements and explains how he experiences God in every movement of water.

Keywords: Sufism, Sufi, Feqiyê Tayran, Divine Wisdom, Existence, Water.

Giriş

Bu çalışmada, sûfî Feqiyê Tayran'ın varlık anlayışı "Ey av û av" adlı şiiriyle ele alınıp tahlil edilmektedir. Tayran, bu şiirinde, mevcûdâtın yaratılış amacını, insan dışındaki varlıkların Hakk'ı nasıl anarak ibadet ettiklerini, Allah'ın ayetlerinde de buyurduğu gibi, "Allah, her canlıyı sudan yarattı"¹ hakikatinden hareketle bütün mevcûdâtın esas maddesi olan suyun hareketini ilmî perspektifle izah etmektedir. İleride de açıklayacağımız gibi Tayran, Yunan felsefecileri ile onların tesirinde kalan İslâm felsefecilerinin yanı sıra birçok sûfînin varlıkların varoluşlarının temel unsurları konusuna getirdikleri değerlendirme ve yorumlarından farklı olarak "anâsır-ı erbaa"/dört esas unsuru "Ey av û av" şiirinde tahkik ehli bir sûfî anlayışıyla irdelemektedir.

Konuyu ele alırken, önce sûfîlerin varlık anlayışı hakkında genel yaklaşımları vermeye gayret ettik. Ârif ve âlim olarak Tayran'ın hem tasavvuf anlayışının hem de "Ey av û av" şiirinde ele aldığı varlık analizinin anlaşılması için diğer şiirlerinde işlediği konuları hakkında değerlendirme yaparak bilgi verdik. Ey av û av şiirindeki, varlık ve unsur kavramlarının anlaşılması için de İlk Çağ filozoflarıyla İslâm felsefecilerinin konuyla ilgili eserleri incelenerek konunun ilmî olarak tahlilini yaptık.

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, ali.tenik1@gmail.com

¹ en-Nûr 34/45.

Sûfîlerin varlık anlayışları, varlıklara bakışı, varlıkları değerlendirmeleri, varlıkların varoluş amacı konusunda yorumda bulunmaları, genel olarak “varlık dili” tabiriyle ifade edilir. Tarihî akışta tasavvufun varlık anlayışı hakkında farklı kitaplar, risâleler/makaleler kaleme alındığı gibi, tasavvuf ve tarikat ehli pîrler konuyu hikâye formatında sözlü olarak da insanlara iletmeye çalışmışlardır. Tasavvufun varlığı idrak eden algı dilinin Hakk’a vuslat konusunda iki temel gayesi var. İlki, sûfinin Hak’tan aldığı ilmin gereğince her eşyada mevcut bulunan ilâhî ilmi idrak etmektir. Hakk’ın mesajını hayatın her evresinde yerine getirmek gayesiyle, bütün varlık âlemini okuyarak, onlardaki ilâhî sırları ve ilmi algılamaktır. İkincisi ise, tasavvuf yolcusu mürîd ya da sâlikin, Hakk’ın dilediği hayata hazırlanma süreci olan seyr ü sülûk da nasıl bir yol izleyeceğine dair alacağı eğitim ve terbiye metodu için kullanılır. Sülûk sürecinde, sûfinin hangi makam ve merhalelerden geçip ne tür hâllerle karşılaşacağı müşîdin rehberliğiyle gerçekleşir. Bu çalışmanın amacı, yukarıda da ifade edildiği gibi, sûfîlerin her varlıkta mevcut olan Allah ilmini keşfedip bu ilâhî ilimle nasıl bir hâl ve anlayış ortaya koyduklarının gerçeğini sûfî Feqiyê Tayran’ın (öl. 1070/1660), “Ey av û av ey av û av” adlı şiirinde ifade ettiği “varlık diliyle” açıklamaktır.

Tasavvuf tarihinde Ahmed Gazzâlî (öl. 520/1126) ile başlayan varlık dili yani varlıkları anlama arayışı ya da varlığı ilâhî perspektifle analiz ederek okuma gerçeği daha sonraları birçok sûfî tarafından farklı şekilde yorumlandı. Ahmed Gazzâlî’nin “*Risâletü’t-tayr*” adlı eserinde ele aldığı gibi, bu konunun sûfîler tarafından farklı dönemlerde işlendiği görülmektedir. Genel olarak sûfîler, İbn Sînâ (öl. 428/1037), İranlı meşhur sûfî şair Hâkânî-i Şîrvânî (öl. 595/1199) ve Ahmed Gazzâlî’nin tesirinde kalarak varlıkları anlamaya ve tahlil etmeye yönelik şiirler icrâ ettiler.²

Daha sonra “varlık dili,” Ferîdüddîn Attâr’ın (öl. 618/1221), “*Mantiku’t-tayr*” adlı eseriyle daha çok bilinir hale geldi. Attâr, bu eserinde, mürîdin seyr ü sülûk yolculuğunda karşılaştığı merhaleler anlatılmaktadır. Hâl diliyle “idrak etmek” anlamına gelen “mantiku’t-tayr” kelimesi, varlıkları ilâhî perspektifle okumak ve anlamak anlamına gelir. İşte Attâr, bu amaçla farklı kuşları Hüdhdüd’ün müşîdliğinde vuslat yolculuğuna çıkarır. Bu meşakkatli seyirde sadece otuz kuş (sîmurg) menzile ulaşır. Çetin terbiye sürecinde yedi makamı geçemeyen binlerce kuş yolda dökülerek menzile ulaşamaz.³ Bu konuyu başta Anadolu sûfîleri olmak üzere diğer coğrafyalardaki bazı sûfîler de yazılarında ve şiirlerinde işlemişlerdir. Bu sûfîlerden birisi de Şemseddîn Sivâsî’dir (öl. 1006/1597). Sivâsî, hem “Gülşen-âbad” isimli 550 beyitlik eserinde hem de Divân’ında farklı kuşları sembolize ederek nefis terbiyesinin eğitimini vermeye çalışır. Kuşlar üzerinde beşerî nefsin arzu ve isteklerine terbiye vermeyi gaye edinir. Bu terbiye metodunu, “*Divân-ı Şemseddîn*” içinde bulunan “*Evsâf-ı hasâyis-i tuyûrân*” bölümünde anlatır. Aynı şekilde “*Gülşen-abâd*” adlı eserinde de farklı çiçekleri konuşturarak, her çiçeği seyr ü sülûkte aşılacak bir makam, yaşanılan bir hâl olduğunu anlatarak, Attâr’da olduğu gibi varlık üzerinde mürîdlere nefis/benlik terbiyelerini nasıl gerçekleştireceklerine dair rehberlik yapmaktadır.⁴

16. yüzyılın son yarısıyla 17. yüzyılın son yarısında Anadolu’nun doğusunda yaşayan, tasavvufun varlık anlayışını ilmi bir perspektifle ortaya koyan Tayran, “Ey av û av/Ey su su” adlı şiirinde suyu konuşturarak, suyun varlık olarak Allah’ı nasıl andığını, suyun hareketleriyle analiz etmektedir.⁵ Tayran, su ile diyaloga geçerek suyun her hareketini varlık-Allah ilişkisi düzleminde sûfinin hâl diliyle irdelemektedir. Tayran, diğer sûfîlerin, “kuşdili” ve “çiçek dili” gibi isimlendirmelerle varlık üzerinde tasavvufun sülûk eğitimini fabl tarzı anlatımlarından farklı bir yöntem kullanır. Tayran, varlıkları, yukarıda zikredilen sûfîlerin varlık okumaları, analizleri ve tetkiklerinin dışında ele almaktadır. O, her varlık ya da nesnede bulunan Allah’ın sınırsız ve sayısız ilminin idrak etmeye çalışır. Gördüğü her varlığın tahkîk ve analizini yaparken tefekkür ibadetini hakkıyla gerçekleştirerek, onlardaki ilâhî sırları ve ilmi anlamaya çalışır. Tayran, varlık diline hâkim bir sûfî şuuruyla bütün varlıkları Hakk’ın ilminin kaynağı görerek okur. İlâhî ilmin tezahürüyle

² Tahsin Yazıcı, “-Hâkânî-i Şîrvânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 15/169-170.

³ Ferîdüddîn Attâr, *Mantiku’t-tayr*, nşr. M. Cevâd Şekur (Tebriz: 1334).

⁴ Hasan Aksoy, “Şemseddîn Sivâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/523-526; Bk. Şemseddîn Sivâsî, *Divân-ı Şemseddîn, Tasavvufta Çiçeklerin Dili*, haz. Hasibe Durmaz (İstanbul: Menekşe Kitap, 2019); Şemseddîn Sivâsî, *Divân-ı Şemseddîn, Tasavvufta Kuşların Dili*, haz. Hasibe Durmaz (İstanbul: Menekşe Kitap, 2019).

⁵ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2. Basım, 2019), 282-298.

onlarla diyaloga girip, sohbet ederek rabbinin dilediği iletişimi sağlamaya çalışır. En önemlisi de varlığa kişilik vererek, onların Allah'ı nasıl idrak ettiklerini ayetler ışığında anlamaya gayret eder. Onun varlıkla kurduğu bu iletişimi, ma'rifet ilminin bir gereğidir. Ona göre, varlıktaki ilâhî ilmi idrak etmek, Hakk'ı gereği gibi tanımak ve yaşamaktır.⁶

1. Sûfîlerin Mevcûdâtı Okuma Dili

Genelde sûfîlerin varlıkları değerlendirmesi yani diğer bir ifadeyle varlıkları okumaları, Allah'ın Kur'an'da açıkladığı ilim gereğince dir. Onlar, Hak ile varoluşlarını gerçekleştirdiklerinde, ihlâsla teslimiyet yaşadıklarında kendi beşerî iradelerini yok edip Allah'ın iradesiyle hareket ettiklerinde,⁷ her varlığı Allah'ın muradıyla tefekkür ederek, varlıktaki ilmi idrak etmeye çalışırlar. Onların konuları tefekkür ve tahkikle idrak etmeye gayret göstermesi, samimi teslimiyetin verdiği bağlılık hazzıyla alakalıdır. Çünkü sûfîler, Allah'ın kendilerinden dilediklerinin dışında başka bir arayışa girmediklerini, hayatın her konusunda sadece O'nunla yaşamak amacıyla olduklarını söylerler.⁸ İşte Hakk'ın rızasını kazanmayı gaye edinen sûfî, her işinde ve hayatının her konusunda sadece Allah'ın rızasıyla hâl ortaya koyduğu gibi, varlıkları da bu anlayışla görür. Nitekim sûfî Niyâzi-i Mısırî (öl. 1105/1694), sûfînin varlıkları anlama ve ifade etme dilinin kolay bir dil olmadığını, onların varlıkları ve kavramları söz ve şekille değil, bir bütün olarak ifade ettiklerinden, anlam dillerine hâkim olmayan kişilerin bu yaklaşım ve değerlendirmeleri anlayamadıklarını söyler.⁹ Varlıkları bu şekilde analiz edip, onlar üzerinde bulunan sayısız ilmi okuyup anlamayı tasavvuf dışında başka bir ilimde görmek zordur. Zira her muhakkik sûfî, bütün nesneyi, eşyayı bir kitap gibi okuyup onlardaki ilâhî ilmi anlamak ve yaşamak ister.

Allah'ı yarattığı her nesnede görmek, O'nun sıfatlarının/ilminin tezahürünü tefekkürle yani derunî tahkikle anlayıp yaşamak demektir. Bu perspektifle hareket eden sûfî, eğer kum tanesinde ya da herhangi bir zerrede Allah'ı göremiyorsa, Allah'ı ne kendi benliğinde ne evrenin herhangi bir parçasında ne de çokça arzuladığı cennette görmesi zordur. Allah'ı görmek ve yaşamak hakikatini varlık üzerinde anlamayanların problemi, Hakk'ın her şeyi ihata eden kudretiyle alakalı değil, Allah'ın ilmini kendi benliklerinde idrak edememelerinden kaynaklanır. Bu insanlar, sadece Allah'ın nasıl bir yaratıcı olduğunu algılayıp yaşamaktan mahrum kalmazlar, aynı zamanda Allah'ın fitratlarına yerleştirdiği sayısız hakikatlerden, ilâhî vasıflardan ve aşkınlıktan da mahrum kalırlar.

Kur'an perspektifiyle bakıldığında, birçok ayete de vurgulandığı gibi evrende bulunan varlıkların, nesnelere ya da eşyanın Allah'ın birer ayetleri olduğunu ve her birinden farklı ilimlerin var olduğu gerçeği açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin şu iki ayet konuyu net ifade etmektedir: "Bütün arzın/yerin (altındaki ve üstündekiler) O'na boyun eğmesi O'nun ayetlerindedir"¹⁰, "Gece ve gündüzü iki ayet kıldık."¹¹ Kişinin yalnızca bilgi sahibi olmak ya da bilgelik amacıyla Allah'ın kitabındaki ayetlerine yönelmesi onun izanının ve idrakinin kapalı olmasından kaynaklanır. Bu durum şunu vurgular; insan, kendisini Allah'ın dilediği şekilde inanmaya ve yaşamaya kapalı tutarsa kendisi dışındaki varlıklarla Yaratıcıları arasındaki bağı da kavramakta zorlanır. Bu anlayışı taşıyan kişi de Allah'ı gereği gibi anlamaktan ve yaşamaktan mahrum kalır.

Allah'ın insanlar için ortaya koyduğu hayat ya da ahlâk ilkeleri, Batılı düşünürlerin tanımıyla "Tanrının söz ve ilhamlarına dayalı şeyler" değildir. Onlar, insanın takip edeceği yolu iyice araştırarak yani "deney ve gözlemlere bağlı" bir kabullenme şeklinde olması gerektiğini savına sınırlar. Onun için dinlerin de dogmatik bir yapıya sahip olduğunu iddia ederler.¹² Fakat gerçek, bu iddiaların zıddını ortaya koymaktadır. Onlar, kişinin, ancak kendi teomorfik yaratılışının farkına varırsa, "insan" vasfını ortaya koyabileceğini unuttular. İnsan, kendindeki ve diğer tüm eşyadaki ilâhî tezahürleri idrak edip anlayamazsa ne Yaratıcıyı anlayabilir ne

⁶ Feqiyê Tayran, *Divân*, haz. M. Xalid Sadinî, *Feqiyê Tayran, Jiyan, Behrem û Helbestên Wî* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, Çapa 6, 2012), 19.

⁷ Mevlânâ Muhammed Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004), 1/1274.

⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1/2742, 1727-1730.

⁹ Niyâzi-i Mısırî, *Divân*, haz. Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2017), 77.

¹⁰ Fussilet 41/39.

¹¹ el-İsrâ 17/12.

¹² Titus Burckhardt, "Cosmology and Modern Science", *Tomorrow* (Summer-Autumn, 1964), 186.

de insana ve diğer varlıklara verilen sayısız bağışın ve onlarda saklı olan hazinelerin farkına varabilir.¹³ Fakat Allah'ın insanlar için gönderdiği din de onların öne sürdükleri ve çok itibara aldıkları, kişinin her konuda deney ve gözlemlere bağlı olması gerekliliği açık bir şekilde ifade edilir. Aslında insanların fitratına kodlanan ilâhî hayat, Allah'ın Kur'ân'la bildirdiği hakikatlerdir. Bu geçiği anlamak için, Allah'ın Kur'ân ile gönderdiği hükümleri, ayetleri tahkik ederek onlardaki hikmeti, ilmi yani Allah'ın muradını algılamak gerekir. Bu tahkik, ancak her ayet üzerinde gereğince tefekkür etmekle başlar. Daha sonra ayetin ışık tuttuğu konuyu yine diğer ayetlerle muhakemesini yaparak ilâhî akıl gerçeğiyle idrak ederek, Allah'ın buradaki dileğini idrak etmekle gerçekleşir. Allah'ın insan ve diğer bütün varlık için açıkladığı gerçekleri insanın anlayışına sunmak gerekir. Bu yüzden aşığın iddialarının ötesinde bizzat Allah tarafından ortaya konulan ve mü'minler için elzem olan, araştırma, analiz, tahkik, deney ve müşahâde/gözleme bağlı hakikatlerin neler olduğu konusunda tasavvufun varlık anlayışını anlamak gerekir.¹⁴

Allah'ın varlıktaki gerçeklerine nüfuz edip bunlardaki bilginin keşfedilmesini gerçekleştirenler, "Allah her şeyi ihâta edendir"¹⁵ yani Allah, yarattığı her şeye öylesine hâkimdir ki, O'nun muradının dışında bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir gerçeğini algırlar. Allah'ın yarattığına hâkimiyeti, rûhun bedeni ihata ettiği gibidir. Bir sohbette Hz. Ali, çevresindekilere "Her nereye bakarsanız Allah oradadır"¹⁶ ve "Biz, ona şah damarından daha yakınız"¹⁷ ayetlerini tefsir eder. Bunun üzerine hitap ettiği kitleye, "Ben görmediğim Allah'a inanmam" deyince, insanlar şaşkınlıkla Hz. Ali'ye, "O vakit bize Allah'ın nerede olduğunu göster?" diye sorduklarında, Hz. Ali, "Görmediğimiz varlığa nasıl ibadet ederiz. O'nun olmadığı bir yer, bir mekân, bir an var mı ki?"¹⁸ cevabını verir. Bu gerçek insana, Yaratıcının bütün hadis mevcûdattan yani yaratılan varlıklardan görebilen gözler için var olduğunu göstermektedir. 11. yüzyılın önemli sûfîlerinden Baba Tahirê Uryan da (öl. 442/1050) gözünün gördüğü bütün varlıklarda Allah'ı gördüğünü ifade eder.¹⁹

Sûfîlere göre, her şey yaratıcının ilmiyle donanmıştır. Bütün eşyanın varlık sebebi, Hakk'ın sırlarını taşıyarak bunu insanın bilincinde bilinir hale getirmektedir. Bu yüzden ilm-i ilâhî, eşyadaki gerçeklerin insan tarafından algılamasını sağlayan hakikatlerdir. İnsan bu geçiği anlayabilirse, Allah'ın her eşyayı bir ilâhî denge ve gaye için yarattığının farkına da varır: "O, yedi göğü tabakalar şeklinde yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kez daha bak! Hiçbir düzensizlik görüyor musun?"²⁰ Eğer insan, Allah'ın ilmini almada bütün idrakini ilâhî aydınlanmaya açarsa, Allah'ın kendisinden dilediği feyzi alır. Zira Yaratıcı, evrende yarattığı her eşyayı farklı ve sayısız sıfatlarıyla donatarak yaratır. Bu yüzden sûfînin perspektifinde evrendeki her bir varlık Allah'ın ilminin bir tezahürü, bir yansımasıdır.²¹

Varlık âleminin bütünü, Yaratıcının ilmini ayan-beyan bir şekilde göstermektedir. Allah'ın bütün sıfatları, yarattığı varlıklarla taayyünâta çıkmaktadır. Onun için, mevcûdâtın her bir varlığı, Allah'ın farklı ilimlerini yansıtmaktadır. Fakat insan, bütün diğer varlıklardan daha kapsayıcı bir konumda olduğunda "evrenin aynası" olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden ilâhî vasıflar, Allah'ın nefhasını üzerinde taşıyan insan üzerinde görülmektedir.²² Sûfî, her varlıkta Allah'ın sıfatlarının tecellilerini idrak ettiğinde varlıklar arasında gerçekleşen her bir fenomene, ondaki hikmetten istifade etmek gayesiyle bakmaktadır.

2. Tayran'ın Şiirlerinde Tasavvuf Dili

Allah'ı Allah'ın murat ettiği hâl üzere yaşayan bir mü'minin varlıkları nasıl idrak ettiğini, o varlıkta Allah'ı nasıl ve ne şekilde gördüğünü, okuduğunun en güzel resmini muhakkik sûfî Feqiye Tayran'ın "Ey av û av"/"Ey su, su" şiirinde net bir şekilde ifade edilmektedir. Bu şiirin tahliline geçmeden önce Tayran'ın

¹³ Seyyid Huseyin Nasr, *The Encounter of man and nature* (London: George Allen and Unwin, 1968), 37.

¹⁴ Ali Tenik, *Tasavvufî Bilgi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 187.

¹⁵ en-Nisâ 4/126.

¹⁶ el-Bakara 2/156.

¹⁷ Kâf 50/16.

¹⁸ Şerif er-Râdî, *Nehcü'l-belâga*, nşr. Subhi es-Sâlih (Beyrut: 1387/1967), 125; Reynold A. Nicholson, *The Mysticism of İslâm* (New York: Schocken Books, 1. Edt., 1975), 40.

¹⁹ Baba Tahirê Uryan, *Dubeyfi*, haz. Sabah Kara (İstanbul: Nubihar Yayınları, 1998), 41.

²⁰ el-Mülk 67/3.

²¹ Tenik, *Tasavvufî Bilgi*, 241.

²² Aziz Neseî, *Kitâbü'l-İnsanu'l-kâmil*, nşr. Marijan Mole (Tahran: 1983), 252.

tasavvuf anlayışını ve varlık dilini anlamak amacıyla şiirlerinde ele aldığı konular hakkında kısa bilgi vermekte fayda vardır.

Tayran'ın, "Allah çî zatekî ehşen e" / "Allah ne kadar güzel bir zâttır" adlı şiirinde, Allah'ın nasıl bir ilâh, rab, yaratıcı olduğunu tasavvufî perspektifiyle ifade etmektedir. Ayrıca Feqî, bu şiirinde, Allah'ın ilminden, feyzinden ve bu ilmin, kişiyi nasıl şekillendirip dönüştürdüğünü anlatmaktadır. İlâhî ilmin insanın kalbine kuşatmasıyla orayı nasıl tesirine aldığını, bütün mâsivâ renkleri ve kokuları yok ederek her şeyi nasıl aydınlattığını ele almaktadır.²³ Tayran, Cızîrî'de olduğu gibi, Allah'ı hayatın her yönüne hâkim kılıp, hayatının asıl gayesi yaparak, O'nunla hemhâl olmanın gerçeğini sunar. Ona göre Allah, her şeyin aslı unsuru ve rûhudur.

Tayran, "Îro ji dest husna hebîb" / "Bugün sevgilinin güzelliğinin elinden" isimli şiirinde, Rabbine olan muhabbetin tutkusundan kaynaklanan yakaza hâlimden söz eder. Bu bağlılığın, insanı Hakk'ın dışındaki bütün ağyardan alıkoyduğunu anlatmaktadır. Tayran, Yaratıcısına bağlamanın ihlaslı arayışını, tıpkı Hz. Musa'nın Tûr Dağ'ında bulduğu ilâhî nûrun aydınlığı benzeri bir aydınlanmanın peşinde koşmaktadır. Hz. Musa, nasıl Allah'ın nûrunu, ma'rifetini bulup, nûrun sahibine secde ettiyse, Feqî de her eşyada bulduğu ilâhî ilimden dolayı Allah'a secde etmekte ve eşyadaki mükemmel hikmetten/ilimden ötürü de O'na olan samimi, ihlaslı ve tutkulu bağlılığını muhabbetle büyütmektedir.²⁴

Tayran'ın, "Îro girya me tē" / "Bugün ağlayasım geliyor" adlı şiirinde, Hakk'a gereği gibi itaat edememenin hüznü okunmaktadır. O'ndan ayrı kalmanın, bir an bile olsa da gaflete girip Hak'tan kopmanın üzüntüsünü dile getirir. Tayran bu şiirinde, ney'in kamışlığa duyduğu hasret gibi, Rabbine olan ayrılık özlemine her an benliğiyle yaşamaktadır. O, bir an önce Hakk'a vasıl olmak için O'ndan gelen takdire boyun eğmenin gerekliliğini vurgular. Ayrıca bu şiirinde, varlık anlayışının gereği olarak, yaratılan bütün mevcûdâtın sonunda "hiç" olacağına, yaratılan her şeyin geçiciliğine ve her şeyin eninde sonunda Allah'a vasıl olacağını da anlatmaktadır.²⁵

Tayran, "Feqe û Bilbil" / "Feqî ve Bülbül" isimli şiirinde, tasavvufun tevhîd anlayışını anlatır. Yine bu şiirin de varlık sevgisinden Allah sevgisine ulaşmanın yolunu çizmektedir. Zira varlıktaki ilâhî gerçekler idrak edilip tanınmadan, bilinmeden Allah'a teslimiyetin, bağlılığın gerçekleşmeyeceğini söyler. Varlıklardaki ilâhî hakikatler, insanı Allah'a bağlayan en sağlam bağlardır. İşte bu sebeplerdendir ki Tayran, varlığı anlama seyrine çıkarken, Allah'ın ebedî dostluğunu kazanmanın yolunun varlıktaki ilâhî bilgiyi keşfedip bu ilimle yaşamak olduğunu anlar. Tayran'ın bütün şiirlerinde, Allah'a vuslatın hakikatine ulaşmak, ancak varlıkları Hak ilmiyle okumakla gerçekleşir. Yani o, varlığı tanıyıp ondaki ilmi almayı ilâhî bağlılığın gereği olarak görmektedir.²⁶

Tayran, "Melâ û Feqî" adlı şiirde, pîri, şeyhi ve dostu Melâyê Cızîrî ile diyaloga girerek tasavvuf anlayışını aktarmaktadır.²⁷ Tayran'ın bu şiiri, Cızîrî'nin Dîvân'ında da mevcuttur. Bu şiirde, Feqî ve Cızîrî karşılıklı olarak Allah'ın mevcûdâta bulunan isim ve sıfatlarını, varlığın taayyunâta çıkışını ve kalbe gelen ilâhî tecellilerle ilgili açıklamalarda bulunur. İlâhî tecellileri idrak ederek Hakk'a ulaşmanın yolundaki engelleri, perdeleri aşmanın gerekliliğini açıklar. Ona göre, sūfî'nin asli görevi; Hakk'ın kâinata yerleştirdiği işaretleri, sembolik emâreleri saf cemâl nûruyla idrak etmektir. Bu idrak, ancak "ezelî şarap" denilen Hakk'ın ma'rifetiyle hemhâl olmakla mümkün olabilmektedir.²⁸ İlâhî ilim şarabını içmenin neticesinde sâlik şu hakikata kavuşur; Allah, kâinatı kendi ilminin tecellisiyle her an nakış nakış işlemektedir.²⁹

Tayran, "Dilo rabe" / "Gönül uyan" isimli şiirinde, öncelikle kişiyi gaflet uykusundan uyandırıp, nefsinin hesaba çekerek ilâhî hakikatle uyandırmayı hedeflemektedir. Tayran, bu şiirinde, öncelikle Allah'ın varlıktaki tecellisine, tezahürüne dikkat çeker. Tabiattaki varlıklardan, Kur'an'da isimleri zikredilen peygamberlerin hayatından, tarihî ve ilmî kimliği ile ön plânda olan kişileri örnek vererek insanın gaflet uykusundan

²³ Tayran, *Dîvân*, 103.

²⁴ Tayran, *Dîvân* 127-129.

²⁵ Tayran, *Dîvân* 139-145.

²⁶ Tayran, *Dîvân*, 152,191.

²⁷ Melâyê Cızîrî, *Dîvân*, haz. Ahmed İbn Molla Muhammed ez-Zivingî (Dimaşk: 2. Basım, 1987) 2/892-926.

²⁸ Tayran, *Dîvân*, 173.

²⁹ er-Rahmân 55/29.

uyanmasına rehber olarak gösteriyor. İnsanın tefekkür ederek, mâsivâ atmosferinden ve benlik gafletinden uyanmasının yol işaretlerini de ortaya koymaktadır.³⁰

Tayran, “*Îlâhî lew dikim zarî*” / “*Rabbim inlemekteyim*” adlı şiirinde, yine tasavvufî şiir sembolizmin en güzel örneklerini sunmaktadır. O, Hakk’ın sunduğu kadehinin neşesinden (ilâhî ilminden) kendinden geçtiğini, gönlünün ilâhî ilimle istila edildiğini ifade ederken, aslında bu yakaza hâlinin Hakk’ı görme arzusunun neticesinde oluşan iştihak olduğunu vurgular. Zira her nesne, Allah’ın zâtının bir görünümü, sıfatlarının bir tezâhürüdür. O, Allah’ın yaratmış olduğu her nesnede yani varlık sahnesine çıkarmış olduğu her eşyada gördüğü ilâhî ilim, cemâl, sanat ve âhengiyle beşerî benliğine hâkim kılarak kendini bulur.

Tayran, “*Bersîsê ‘Abid*” / “*Abid Bersîs*” adlı şiirinde, tasavvufun ihlâs, ihsân ve ma’rifet ilmiyle terbiye edilen “ârif”, “kâmil” sıfatını kazanan insanın yanı sıra “zühd” ve “‘abid” sıfatlı insanın vasıflarını ortaya koyar. Bersîs gibi zâhid ve ‘abid sıfatlı insanlar, ya ‘abid görüntüsü vererek insanlara faydadan çok zararları dokunur ya da Allah’ın hükümlerini kendilerince oluşturdukları beli kurallar ve “biçimsel ibadet kalıplarına” sığdırarak, Allah’ın dinini beşerî arzulara birleştirerek ilâhî murat dışında yeni bir anlayışla yaşamaya çalışırlar. Bu yüzden sûfînin, bilgide taklîdin değil, tahkiki yolu tercih etmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.³¹

Tayran, “*Şêx Sen’an*” adlı şiirinde, Allah’a olan bağlılığının, tutkusunun lezzetiyle, hayatı anlamının ve yaşamanın hazzını tadar. O, şiirini bu gayeyle dillendirir. Ona göre insan, Şeyh Sen’an gibi sevmeli ve bağlanmalıdır. Zira görünürde Allah’tan uzak gibi görünen Şeyh Sen’an, aslında ilâhî ilme rabbiyle hemhâl derecesine ulaşan kişidir.³² O, şiirinin dizelerinde Şeyh Sen’an’ın hayat hikâyesini anlatırken, aslında arayışta olan kendi benlik hâlini ortaya koymaktadır. Tayran’da tekkeden, medreseden, sûfî meclislerinden uzaklaşarak, dışarıdaki nesnede bulunan ilâhî tecelliden rabbinin ilmene vakıf olmak için bir arayış içine girer. O, kendini bulma, tanıma arayışı sürecinde bir gün Cizre’de Melâyê Cızîrî ile tasavvuf sohbeti yapmakta, ertesi gün Hêşetê köyünde yaşayan halka hitap ederek, sevgililer sevgilisi rabbiyle hemhâl olup O’na olan özlemine ifade eder.³³ Başka bir gün de Dicle nehrine Allah’a olan bağlılığını anlatan, “*Ey av û av*” ı dillendirir, diğer bir gün ise dağ başında bülbüle seslenerek, o ulvî aşkını ifade eder.

Tayran’ın *Zembîlfiroş* “sepet satıcısı” adlı şiiri, altmış beş dördlükten ibarettir. Bu şiirde, İbrahim b. Ethem gibi babasının sarayını terk eden bir prensin, karşılaştığı insan iskeletinden aldığı ibretle Hakk’a teslim olmasını ve ilâhî hakikatle kendi keşfini gerçekleştiren bir zatın hikâyesini ele almaktadır.³⁴ Bu hikâye aynı zamanda, Züleyha’nın Hz. Yusuf’a duyduğu ilgiyi konu edinen Kur’ân kıssasına benzer bir hikâyedir.³⁵ Tayran, bu şiiriyle Hakk’a teslim olan sûfînin kimden ve ne şekilde gelirse gelsin mâsivâya yüz çevirdiğini anlatan hayat serüvenidir.

Tayran’ın bu şiiri altmış yedi dördlükten oluşur. *Beyta Dimdim* (Şerê Dimdim “Dimdim savaşı”. Kuzeybatı İran’da Urmiye-Mehâbâd yoluna birkaç kilometre mesafede, Bârândûz nehriyle Urmiye gölü arasında bulunan Dimdim Kalesi’ne Safevî Şahı I. Abbas zamanında yapılan saldırıya karşı (1017/1608) Kürt Emîri Han Zülkifl Zehebî’nin destansı savunmasıyla ilgili hikâyeyi anlatan şiirdir.³⁶

Neticede, Tayran’ın şiirleri üzerinde yaptığımız tahkik çalışmasında vardığımız sonuca göre, onun şiirlerinin ana teması, Hakk’ın ma’rifetinin feyziyle sûfîde sudûr ederek dile akseden hakikatlerden başka bir mana içermemesidir. Bu yüzden o, şiirlerini tasavvufî bir perspektifle ele alındığı için şunu ifade edebiliriz ki Tayran, ilâhî ilimle kendisinden sâdır olan tasavvufî bir anlayışla varlıkları ve olayları değerlendiren, varlıklara dil vererek, onların Yaratıcıya olan teslimiyet ve ibadetlerini tahkik metoduyla tahlil eden Hak dostu bir sûfidir.

³⁰ Tayran, *Dîvân*, 207-216.

³¹ Tayran, *Dîvân*, 337-338.

³² Tayran, *Dîvân*, 237-241.

³³ Tayran, *Dîvân*, 140-143.

³⁴ Xalid Sadini, *Feqiyê Tayran Rêya Evînê/Muhabbet Yolu* (Van: Van Valiliği Yayınları, 2015), 60.

³⁵ Yûsuf 12/21-35.

³⁶ Sadini, *Feqiyê Tayran Rêya Evînê*, 61.

3. Tayran'ın "Ey av û av ey av û av" Şiiri

Feqiyê Tayran'ın yaratılan mevcûdâtı nasıl algılayıp tahkik ettiğini, varlıkla nasıl iletişime geçtiğini, varlıkların Hakk'a nasıl teslimiyet gösterip, O'na tüm şüphelerden arınarak teslimiyet gösterip yaşadıklarını yine onların hâl diliyle yorumladığı, "Ey av û av ey av û av" şiirinin beyitlerinde ifadesini bulmaktadır.

"Ey av û av" yani "Ey su, su" adlı şiirinde Tayran, suyun hâl diline tercüman olur. Tayran bu şiirinde, bütün mevcûdâta can veren suyun hâlini, dilini muhakkik bir sûfî perspektifiyle anlatmaktadır. Ayrıca bu tarz şiiri, Kürt diliyle ifade eden ilk kişi Tayran'dır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Tayran'dan önce sûfiler, manzûm ve nesir türü yazılarında varlık üzerinde farklı tahlil ve değerlendirmelerde bulunurlar. Fakat Tayran tarzında başka bir sûfî ne eserlerinde ne de şiirlerinde bu tarzda varlığı tahkik edip, dillendirilmemektedir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi, Tayran'dan önce bazı mutasavvıflar eserlerinde tasavvufun seyr ü sülûk sürecini anlatmak amacıyla kuşları ve diğer varlıkları konu edinmektedirler. Onlar, farklı hayvan ve bitki türlerinin kendine has vasıflarından hareketle sâlikin sülûk sürecinde yaşayabileceği benlik dalgalanmalarını mecâzî dille anlatırlar. Fakat Tayran, onların anlatım tarzlarından farklı olarak, varlıkları tahkik ve analiz ederek her yönüyle anlamaya ve idrak etmeye yönelik ilmi değerlendirmelerde bulunur. Tayran, birçok şiirinde varlık üzerinde tahliller yaparak, farklı bir varlık anlama ve anlatma dili kullanır.

Tayran, bu gayeyle "Ey av û av" şiirinde, suyu konuşturarak; Allah, evren ve evrende bulunan varlıkların yaratılışını, yaratılan bu varlıkların Yaratıcıyı nasıl algıladıklarını, suyla diyaloga geçerek, sorular sorarak ve bu sorulara muhakkik bir sûfî anlayışıyla cevaplar vererek konunun kavranmasını sağlar. Bu diyalog, bir sûfinin varlık anlayışını, varlığa bakışını ortaya koymaktadır. Tayran'a göre, su da olduğu gibi varlıkların her hareketi, durmaksızın ortaya koydukları her faaliyet, Allah'a olan bağlılık ve itaatlerinden gelmektedir. İnsanın özellikle de sûfinin görevi, bütün varlıklarda sır olarak var olan ilâhî sıfatları/ilimleri okunması ve bu ilimlerle hâl yaşamalarıdır. Aynı şekilde Yaratıcılarına yaptıkları ibadetlerini ve bağlılıklarının sırrını çözmektir. Bu sır, anlaşılıp çözülmüşse her varlığın/eşyanın üzerlerinde taşıdıkları farklı renk, koku, tat ve benzer şeylerle Yaratıcıdan farklı özellikler ortaya koydukları gerçeği anlaşılacaktır. Ona göre, her nesnenin kendince hareketleri ve ondan çıkan her ses, rableri olan Allah'ı anmanın bir hâlidir. O, varlıklardan çıkan sesi, Hakk'a olan ibadetlerinden aldıkları hazzın, lezzetin, tadın coşkusuna bağlar. Yani eşyanın her hareketi, onların Allah'a ibadetinin bir işareti ya da hâllerinin ifadesidir. Yalnız onlar, Yaratıcılarına ibadetlerini yerine getirirken yani Yaratıcının onlarda istediği hayatı yaşarken insanlar gibi şirk koşmadan Allah'a tam bir teslimiyetle ibadet ve bağlılıklarını yerine getirirler:

*Ey av û av ey av û av
Ma tu bi eşq û muhbetê
Mewc û pêlan tavêy belav
Bê sekne û bê rahetê*

*Bê rahet û bê sekne yî
Yan 'aşiqê baxê (baxwoy) xwe yî
Yan şubhetê qelbê xwe (me) yî
Ji işqa kê natebitê*

*Ji işqa kê her têtê û têtê
Heta kengê her bêtê û bêtê
Bo min beje heyranê kêy
Da ez bizanim qissetê*

*Da ez bizanim vê surê
Ji hindikê heta pûr ê
Ji me'neya vê gurgurê*

*Ey su su! Ey su su!
Aşka ve muhabbete mi tutuldun ki?
Kıyıya dalgalar savuruyorsun
Durmada ve rahatlamadan*

*Sükûnet ve durman yok
Yoksa rabbine mi âşıksın
Yoksa kalbindeki tutkundan mıdır?
Seni durduramayan aşkın kimedir?*

*Kimin aşkıyla durmadan akıyorsun?
Ne zamana kadar böyle akacaksın?
Sen kimin tutkununun bana söyle?
Ki ben de hikâyeyi bileyim*

*Ben de bileyim bu sırrı
Hem azını hem çoğunu
Senden gelen bu gürlümenin manasını*

Ji kê ra dikî vê ta'etê

Bu itaati kime yapıyorsun³⁷

Tayran, “Ey av û av” şiirinin bu beyitlerinde varlığı dillendirerek, yaratılanların Yaratıcıya olan muhabbetini ve O'nun varlığına olan hayran ve hayretlerini ifade etmektedir. Tayran, insan dışındaki varlıkların Allah'ın kendilerine verdiği iradeyle nasıl yaşadığını tahkik eder. Bu şiir, varlığın varoluş hakikatini tahkik ehli bir sūfinin diliyle açık şekilde ortaya koymaktadır. O, ayrıca bu şiirde, suyu konuşurarak, su örneğinden hareketle bütün varlıkların marifet ve muhabbetle Allah'a olan bağlılığını dile getirir. Tayran, suyun durmaksızın; dağ, bayır, ova, vadileri aşır deniz ve okyanuslara akması ve bütün canlılara her halükârda hayat vermesini Allah'ın suya yüklediği görev icabı olduğunu ifade ederek, suya şöyle seslenir: “Sen de benim gibi âşık mısın, dertli misin? Dalgalarını etrafa savurarak, durmadan akarsın, yoksa mutsuz musun?” Su, bu hareketleriyle Allah'a olan ibadetini insanlar gibi sözde değil, ilâhî benliği tam gerçekleştirerek hâliyle ortaya koymaktadır. Sadece su değil, yaratılan bütün nesnelere bu hâl üzere ibadetlerini yerine getirmektedir. Eğer varlıklar, bu gerçekle okunup tefekkür edilirse ancak o vakit onlardaki sırlar ve ilâhî ilimler idrak edilebilir.

*Ta'et dikî bê pa û dev
Çendî dikî çûna li hev
Dengê te tê bi roj û şev
Zikrê dikî bi hâlete*

*Dilsiz ve ayaksız itaat edersin
Böyle dolanıp ibadet edersin
Gece gündüz ibadetinin sesi geliyor
Bu halinle Allah'ı zikredip anarsın*

*Ji kê ra dikî zikre bi hal
Qet guşguşa nakî betal
Şubhetê min rahetê 'emal
Şevan û rojan xew ne tê*

*Bu halinle kimi anmaktasın?
Bu ibadetine ortak koşmuyorsun
Benim gibi böyle sorumsuz birini de
Gece ve gündüz uyumadan*

*Şevan û rojan bê xwe î
Ji muhbetê kê di tewî
Şevtariyan qet nahewî
Tu ji emrê kê ve lez ketî*

*Gece ve gündüz uykusuzsun
Kimin sevgisinden kıvranıyorsun
Gece karanlığında da hiç durmuyorsun
Kimin emriyle böyle acele ediyorsun?*

*Tu ji emre kê her têy bi lez
Sewda serê şubhetê ez
Ji kê ra dikî çûna bi lez
Vê serqutan û xulmetê*

*Kimin emriyle böyle hızlı akıyorsun?
Benim gibi deli divanesin
Bu hızla kime gidiyorsun?
Bu dövünmen ve çaban kime?³⁸*

Tayran, yukarıdaki beyitlerde suyun durmaksızın coşkun akışını tahlil ederken, aslında insanın gafletini de ortaya koymaktadır. Akıl ve diğer birçok cevherlerle yaratılan ve bunlarla Allah ilmine ulaşma yeteneği verilen insanın da tıpkı diğer varlıklar gibi teslimiyetle Allah'a ibadet edip, yaşaması gerektiğini ifade eder. Zira Allah, diğer varlıklarla insanı itaat konusunda karşılaştırırken şöyle buyurur: “Göklerde ve yerde olanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a ibadet etmektedir, birçoğu da azabı hak eder.”³⁹ Diğer benzer ayetlerde de insan dışındaki bütün varlıkların Allah'ın dilediği şekilde ibadet ederek yaşadıklarını, yalnızca insanlardan birçoğunun ilâhî murad gereği yaşamadıklarını açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Yine Allah, insan dışındaki bütün mevcûdâtın her daim Yaratıcılarını nasıl itirazsız, sorgusuz ve tam bir teslimiyetle yaşadıklarını ayetlerinde şu şekilde izah etmektedir: “Görmez misin ki, göklerde ve yerde olanlar, havada uçan kuşlar Allah'ı anarlar. Hepsi de itaatlerini ve ibadetlerini bilmekte, Allah da onların yaptıkları her şeyi bilmektedir”⁴⁰, “Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı anmaktadır”⁴¹, “Yedi gök, yer de

³⁷ Tayran, *Dîvân*, 111.

³⁸ Tayran, *Dîvân*, 112.

³⁹ el-Hâc 22/18.

⁴⁰ en-Nûr 24/41.

⁴¹ el-Haşr 59/1; et-Teğabun 64/1.

bulunanların hepsi O'nu tesbih ederek yaşarlar; O'nu hamd ile anmayan hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini/zikrini anlayamazsınız."⁴²

Dengê te tê bê pê û hev
Ta'et dikî bê qelb û dev
Peyda dibin j'te mewc û kev
Şîn bûy ji rengê qudrêtê

Aralıksız durmadan sesin geliyor
Kalbin ve sözünle itaat edersin
İtaatinle dalgalar ve köpükler oluşuyor
İlâhî kudretle maviye boyanmışsın

Geh geh sipê şubhetê şîr
Qet mislê te naçin tu tîr
Reng e ku te yar tête bîr
Meyla Hebîb ji çûna te tê

Bazen süt gibi bembeyazsın
Hiçbir ok da senin gibi gitmez
Senin renginle O yâr hatıra geliyor
Sevgiliye olan meylin akışından gelir

Lew bê libas û tazî
Bi reqs û seyr û gazî
Ji kê ra dikî işqbazî
Remz û siran te vêketê

Çünkü elbisesiz ve çıplaksın
Raks ve haykırıyla seyrediyorsun
Bu aşk oyununu kime oynuyorsun
Sembolleri ve sırları tutuşturmuşsun

Remz û siran vêkra dikî
Hemîyan ji ba xwoy ra dikî
Wek aşîqan seyran dikî
Gerha di mûhra xurbetê

Sembol ve sırları beraber yapıyorsun
Hepsini rabbine yapıyorsun
Âşıklar gibi geziniyorsun
Gurbet yollarında dolaşıyorsun⁴³

Tayran, sudan bu delice akışın hikâyesini öğrenmek ister ve suya; delice coşmasının ve akışının nedenini sorar. Suyun cevabı ise bu coş hâlinin nedeninin, delice bir sevdaya bağlanmak olduğudur. Su, gece-gündüz coşarak, mecnûnca akışının sebebinin, Allah'a olan teslimiyetten ve duyduğu muhabbetten olduğunu ve bu hâlin de kişiyi Hak ile hemhâl kıldığını ifade eder.⁴⁴ Aynı şekilde, su örneğinde olduğu gibi, varlıklar, her hareketlerinde rablerinin farklı sıfatlarını, isimlerini, sanatını idrak ederek hayret ve hayranlıkla renkten renge, şekilden şekille büründüklerini de ifade etmektedirler. Suyun her akışında farklı ilâhî cemâllerle karşılaşması Yaratıcıya olan muhabbetini artırmakta, bu ilahî muhabbetle renkten renge girmektedir. Su ya da diğer bütün varlıklarda görülen hareket ve şekli değişimlerin nedeni onların Hakk'a olan itirazsız ve tam teslimiyetten gelmektedir. Aynı şekilde her varlık Hakk'ın mevcûdâtta tecellî eden Sâni ve Cemâl gibi sıfatlarını görünce O'na olan hayranlık, eserlerinin verdiği hayret hâli, onları farklı hallere sokarak yaratıcılarına karşı renksizliğe bürünürler.

Tayran'ın gayesi, sûfilerin, sudan hareketle bütün nesneyi tahkîk ederek, onların yaratılış hakikatini anlamak, bilmek ve nesnede gizli olan ilâhî hikmeti yani ilmi idrak etmektir. Ona göre, suyun hiç durmadan delice sağa-sola kıvrılması, kendi Yaratıcısına tam teslimiyet ve ihlâsla anlamak ve O'na kavuşmak arayışıdır.⁴⁵ Tayran, varlığı anlama seyrinde bir iz sürücü maharetiyle suya sorular sorarak, onu dillendirerek yaratılış hakikatini anlamaya çalışır. Ona göre, her varlığın yaratılış serüveni onların idrakinde mevcuttur. Her varlık yaratıcısının kim olduğunu, hangi gaye ile yaratıldığını bilmektedir. İşte varlık olarak suyun yaratılışı da böyledir ve su da bu bilinçle yaşamaktadır. Suyun coşması, taşması, dalgalanması Hakk'a olan teslimiyetinin ve muhabbetinin cezbisindedir. Ona göre, suyun coş hâlini başka bir nedene bağlamak, varlığın "hâl dilini" anlamamak ve bilmemek demektir. Tayran'a göre, su öyle bir şevkle Allah'ı anmaktadır ki ilâhî muhabbetten dolayı durgun akması mümkün değildir. Allah'a olan bağlılığın coşkunluğuyla semâya kalkıp başını taştan taşa vurarak, o ilâhî enerjiyi ortaya koymaktadır.⁴⁶

⁴² el-İsrâ 17/44.

⁴³ Tayran, *Dîvân*, 113.

⁴⁴ Tayran, *Dîvân*, 114.

⁴⁵ Tayran, *Dîvân*, 120-122.

⁴⁶ Tayran, *Dîvân*, 120-121.

3.1. Tayran'ın "Çar teb'et/çar bâkir"i ile Felsefecilerin Anâsır-ı Erbaa'sı

Tayran, varlığı muhakkik bir sûfî perspektifiyle okurken, "Ey av û av" şiirinde Allah'ın varlıkları yaratılış hakikatini anlatırken, bütün mevcûdâtın temel unsuru olan dört kudretten söz eder. Tayran, varlıkların yaratılışını hakikatini ortaya koyarken konuyu, İlk Çağ Yunan felsefecilerden ortaya atılan "unsur" anlayışından ve daha sonra İslâm dünyasını etkileyerek bilhassa İslâm felsefecileri tarafından "anâsır-ı erbaa" olarak isimlendirilen felsefi anlayışından farklı ele alır. Tayran'ın "çar bâkir" diye isimlendirdiği mevcûdâtı meydana getiren ilâhî varlığın özü olan "nutfe" hakikatini kendisinin bakış açısıyla açıklamadan önce, "unsur" anlayışının tarihî süreçteki seyrine özet olarak değinmekte fayda vardır.

Yunan felsefesi tarihinde "arkhe" olarak ifade edilen varlığın ilk maddesi/unsuru, ilk filozoflardan Thales'e (öl. M.Ö. 548) göre su, Anaximenes'e (öl. M.Ö. 525) göre hava, Herakletios'a (öl. M.Ö. 475) göre ateş, Empedokles'e (öl. M.Ö. 434) göre topraktır.⁴⁷ Daha sonra Platon (öl. M.Ö.447) tarafından ele alınan "arkhe", aynı minval üzere öğrencisi Aristoteles (öl. M.Ö. 422) tarafından yorumlandıktan sonra birçok konuda olduğu gibi, İslâm coğrafyasındaki felsefecileri de etkisine aldı. Konu ilk olarak İslam felsefesi Kindî (öl. 552/866) tarafından Aristoteles'in anlayışı çerçevesinde ele alınarak yorumlandı. Kindî'den sonra konuyu eserlerinde işleyen felsefeci Fârâbî (öl. 339/950) oldu. Unsur kavramı Fârâbî tarafından "ustukus" olarak isimlendirildi. Konunun ele alınışı ve yorumlanması Kindî'de olduğu gibi, Aristoteles'in görüşleri etkisinde ve çerçevesinde ele alarak işlendi. Fârâbî'den sonra İbn Sînâ (öl. 428/1037), Sokrat'tan önceki filozofların arkhe anlayışlarına eleştiriler getirdi. İbn Sînâ, ay altı âlemdeki varlıkların oluş ve bozulmalarının neticede belirtilen dört ana maddede son bulduğunu ifade etti. "Evâil" adı verilen ilk keyfiyetler (sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve nemlilik) unsurları meydana getirdikleri görüşünü savundu.⁴⁸ Fakat yeni bir açılım getirmeyerek, Aristoteles'in bu konudaki anlayışının etkisinde kalarak konuyu aynı minvalde yorumlamaktan öteye gidememiştir.⁴⁹

Unsur konusunu eserlerinde tahkik eden bazı sûfiler de bu konuda felsefecilerin tesirinde kalarak görüş bildirmişlerdir. Muhakkik sûfî Gazzâlî (öl. 505/1111), sûfî anlayışından önce bir âlim ve müderris olarak, cisimleri basit ve mürekkebe olarak tasnif ederek, dört unsuru Meşâî filozoflarının düşünceleri çerçevesinde açıklamıştır.⁵⁰ Gazzâlî, sûfî hâl ile müşerref olduktan sonra, "unsur" konusuyla ilgili ne eserlerinde ne de konuşmalarında söz etmemiştir. İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) ise, unsurların feleklerin (gökyüzündeki gezegenlerin ve yıldızların yörüngeleri) hareketlerinin neticesinde ortaya çıktığını ifade ederek, dört unsurun dört günde yaratıldığını ve dört unsurdan en etkili unsurun su olduğunu söyleyerek felsefecilerle paralel bir yorumda bulunmuştur.⁵¹ Muteahhirin sûfilerden İbrahim Hakkı Erzurûmî de (öl. 1194/1780), unsur teorisini yorumlarken maalesef felsefecilerin görüşlerin aynısını farklı cümlelerle açıklamaya çalışmış ve özelde Fârâbî'nin bu konudaki anlayışını tekrarlamıştır.⁵² Şimdi Teyran'ın "Ey av û av" şiirinin ilgili beyitlerinde "kudret hazineleri" olarak ifade ettiği, felsefecilerin de "unsur" diye isimlendirdikleri varlığın esas maddeleri olarak bilinen gerçekleri, onun yorumuyla değerlendirmeye çalışalım.

<i>Subhan ji me'bûdê li ser</i>	<i>O, Ma'bud eksikliklerden uzaktır</i>
<i>Kî dê Allah ra kit zeber</i>	<i>Allah'tan haberi veren kim ki,</i>
<i>Em ji çar bakir anîne der</i>	<i>Bizi dört bâkirden meydana getirdi</i>
<i>Keç bû di kenza qudretê</i>	<i>Ki onlar Kudret hazineleridir</i>

<i>Keç bûn di kenza qidemî</i>	<i>Ezel hazinesinden birer hazinedirler</i>
<i>Baxwoy ji eşqa ademî</i>	<i>Allah'ın insana olan aşkından</i>
<i>Anîne karê alemî</i>	<i>Onlar, âlemin işleyişini sağlarlar</i>
<i>Zahir kirin l'vê sûretê</i>	<i>Bu sûretle onları açığa çıkardı</i>

<i>Zahir kirin çar bakir e</i>	<i>Bu dört bakiri açıkladı ki,</i>
--------------------------------	------------------------------------

⁴⁷ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2012), 587; Bekir Karlağa, "Anâsır-ı Erbaa", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/149-151.

⁴⁸ İbn Sînâ, *el-İşârât ve'l-tenbîhât* (İstanbul: 1290), 142-166

⁴⁹ Karlağa, "Anâsır-ı Erbaa", 3/150.

⁵⁰ Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *Makâsidü'l-felâsife*, nşr. Muhyiddin Sabri (Kahire: Dârü'l-maârif, ts.), 247.

⁵¹ Muhyeddîn İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, nşr. Osman Yahya (Kahire: el-hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1995), 1/154.

⁵² İbrahim Hakkı Erzurûmî, *Mârifetnâme* (İstanbul: 1310), 24-26.

<i>Ba û av û ax û ağır e</i>	<i>Rüzgâr, su, toprak ve ateş</i>
<i>Heywan hemû jê çêkir e</i>	<i>Bütün canlıları onlardan yarattı</i>
<i>Dar û nebata kiswetê</i>	<i>Ağaçları, bitkiyi ve örtüyü de</i>
<i>Dar û nebat û le'l û zer</i>	<i>Ağaç, bitki, inci ve altın</i>
<i>Heywan û esnafên di ser</i>	<i>Hayvanlar ve bütün canlıları</i>
<i>Teyr û tûrî û de'bewer</i>	<i>Uçan kuşlar ve bütün rızıklandırdıkları</i>
<i>Teftêş kirin ji nutfetê</i>	<i>Nutfeden meydana getirdi.⁵³</i>
<i>Çi tişt pîçe nafericin</i>	<i>Gayesiz hiçbir şey meydana gelmedi</i>
<i>Însan ji tînê dixaricin</i>	<i>İnsan ki çamurdan şekillendirdi</i>
<i>Lew cin ji narê dimaricin</i>	<i>Cinler ki ateşten meydana geldi</i>
<i>Dûr e li melek teb'etê</i>	<i>Melek tabiatından uzaktırlar</i>

Bütün varlıkların, dört “bakir” olan rüzgâr, su, toprak ve ateşten yaratıldığını vurgulayan Tayran, evrende bulunan her tür varlığın bu dört farklı unsurun “Bir” özden neşet ettiğini ve dört tabiatın da birbirlerinin zıddı olduğunu ifade eder. Tayran’a göre, bütün varlıklar bu dört temel unsurdan oluşur. Şu gerçeği de unutmamak gerekir ki Allah’ın ilmüne göre, “cansız” hiçbir varlık yoktur ve bundan dolayı da bu unsurlardan tezahür eden her nesne canlıdır. Bu dört unsur, farklı ayetlerde açık bir şekilde ifade edilmektedir. Allah, varlığın temel unsuru olan “su” için; “Her canlı olan şeyi sudan yarattık”⁵⁴, “Allah, her canlıyı sudan yarattı”⁵⁵ buyurur. Varlığın diğer unsuru olan “toprak,” bazı ayetlerde şu şekilde açıklanır; “Allah sizi topraktan yarattı.”⁵⁶ Allah, yaratılan varlığın temel unsuru olan “hava” maddesini şöyle beyan eder: “Kendi rahmeti önünde rüzgârları/havayı müjdeci olarak gönderen O’dur.”⁵⁷ Allah, hangi varlıkların temel unsurunun ateş olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: “Cinni de kavurucu ateşten yarattık”⁵⁸ ve “onları şiddetli alevden yarattık.”⁵⁹ Yukarıdaki ayetler çerçevesinde değerlendirildiğinde Tayran, yaratılan her varlığın, nesnenin, eşyanın ilâhî “nutfe”den yaratıldığı gerçeğini vurgulamaktadır. Nutfe’nin müfessirlerin yorumuyla “meni”, “sperm” anlamına gelmediği, ancak “zigot” olabileceği ilmi olarak açıklanmaktadır. Zigotun erkek ve dişi kromozomların birleşiminde canlılığın ortaya çıkmasına sebep olan unsur olduğu vurgulanmaktadır. Onun için zigot, yaratılan varlığın “özü” olarak kabul edilen bir maddedir.⁶⁰ Yani her varlık, iki zıt unsurun birleşmesiyle can bulur. İşte Tayran’ın şiirinde ifade ettiği “nutfe” bu anlamda işlenmektedir. Nitekim ayet konuyu; “Düşünüp ibret alınız diye her şeyden iki eş yarattık”⁶¹ şeklinde açıklayarak, asırlardır insanların yorumlarıyla perdelenmiş gerçeği gün yüzüne çıkarmaktadır.

Tayran, “O, yeryüzündeki her şey insana hizmet için yaratıp bir düzene koymuştur”⁶² ilâhî hakikat muvacehesinden hareketle, bütün varlıkların bu unsurlarla hayat bulduğunu söyler. Aynı şekilde, Hak tarafından sûret kazanan varlıkların, insana hizmet etmekle Yaraticılarına olan ibadetlerini de yerine getirdiğine ifade etmektedir. Tayran, hayvan, bitki, camid (taş, toprak, maden vb.) varlıkların ilâhî öz/nutfe/nefhadan yaratılarak insanın istifadesine sunulduğunu ifade eder.

<i>Çar teb’et in vøk ra zid in</i>	<i>Dört tabiatlı olmakla birlikte zıttırlar</i>
<i>Hem ateş in hem barid in</i>	<i>Hem sıcak hem de soğukturlar</i>
<i>Di behra heyûla di warid in</i>	<i>İlk yaratılış denizinde var oldular</i>
<i>Melbûs bi vê wechîyetê</i>	<i>Sûretlere/şekillere büründüler</i>

⁵³ Tayran, *Divân*, 118-119.

⁵⁴ el-Enbiyâ 21/30.

⁵⁵ en-Nür 34/45; Fâtr 35/11; el-Mü’min 40/11.

⁵⁶ el-Er’âm 6/2; el-Hicr 15/26; en-el-Hâc 22/5; Necm 53/32; er-Rûm 30/20.

⁵⁷ el-Hicr 15/27; el-Furkân 25/18, 48; er-Rûm 30/46.

⁵⁸ el-Hicr 15/27.

⁵⁹ er-Rahmân 55/15.

⁶⁰ Suna Allahverdi, “Kur’an-ı Kerim de nutfe kelimesinin geçtiği ayetlerin Türkçe meal ve tefsirlerinin embriyoloji ile çelişkisi üzerine inceleme”, *İslam’ın Dilinde Yaratılış*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2019), 34-39.

⁶¹ ez-Zâriyât 51/49.

⁶² el-Bakara 2/29.

<i>Bi çar wechan em yabis in</i>	<i>Biz dört vecihle ayaktayız</i>
<i>Muqîm yek e em hadîs in</i>	<i>Yaratıcı "tek"tir, biz de hadîsiz</i>
<i>Lewra ritûb û yabis in</i>	<i>Çünkü hem yaş hem de kuruyuz</i>
<i>Hem jî dixwazin re'fetê</i>	<i>Hem yücelmeyi istiyoruz</i>
<i>Hem suflewî bazî dîkin</i>	<i>Hem alçalmayı öğreniyoruz</i>
<i>Hem meylê evrazî dîkin</i>	<i>Hem yücelere meylediyoruz</i>
<i>Hem keymûn gazî dîkin</i>	<i>Hem âlemi var edeni çağırıyoruz ki</i>
<i>Carek bibînin ru'yetê</i>	<i>Bir kez olsun O'nun rüyetini görelim</i>
<i>Carek bibêj em çar xweh in</i>	<i>Bir defa söyle ki biz dört kardeşiz</i>
<i>Bê meslehet nakerihîn</i>	<i>Maslahatsız birbirimizden ayrılmayız</i>
<i>Ji meşyetê na bettîhîn</i>	<i>Arzularımızın sonu asla gelmez</i>
<i>Cuda kirin ji wesfiyetê</i>	<i>Vasflarımızdan da bizi ayırdılar⁶³</i>

Tayran'a göre, hiçbir şey gayesiz yaratılmadığı gibi, yaratılan her eşyanın bir gaye ve ölçüyle yaratıldığı hakikatinden gaflete düşmemek gerekir. İslâm düşüncesinde "gaiyyet" kavramıyla tanımlanan bu gerçek, her şeyin bir gaye ile yaratıldığını ifade etmektedir.⁶⁴ Nitekim Allah ayetlerinde bu "gaye"yi şöyle ifade etmektedir: "Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık."⁶⁵ Allah bu konuyu net bir beyanla, "abes, bätül, le'b, levh" gibi kelimeleri, "boş yere", "saçma" olarak tanımlayarak, bunları hikmete ve ilme dayanmayan kelimelerin zıddı olarak ifade etmektedir.⁶⁶ Yine Tayran'ın da şiirinde vurguladığı her varlığın yaratılış gayesini Allah ayetiyle şöyle beyan eder: "Gerçekten Biz her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık."⁶⁷ Tayran, Hak'tan aldığı ilimle bütün bu varlıkların hadîs, mukîm olanın yalnızca Allah olduğunu vurgular. Fakat varlık, bir nefes dahi olsa da Allah'ın sûretini görme heyecanı ve isteği içindedir. Eğer insan, Hakk'ı gereği gibi idrak ederse, "Her nereye yönelirseniz yönelin Allah'ın veçhi oradadır"⁶⁸ hakikatiyle her yaratılanda Hakk'ın tezahürünü idrak eder.

Varlığın ana unsuru olan bu dört madde de birbirinin zıddıdır. Önemli olan bu zıtlardan hareketle Hakk'ın varlıktaki ilmini anlayabilmektir. Bu bilginin gerçeğine ulaşmanın yolu da gafletten sıyrılıp, süflî duygulardan arınıp, Yaratıcıyla hemhâl olunursa, O'nun dileklerine göre yaşamak gerçekleşir.⁶⁹ Tayran'a göre, bütün bu hakikatlere rağmen eğer insan, "Allah'ın en güzel yaratılışla yaratıldığı"⁷⁰ şuurunda olursa yücelere yükseleceği fakat bu bilinçte olmazsa, "onu aşağıların aşağısına düşürerek"⁷¹ iniş, nüzûl yaşayacağını ifade eder. Fakat insan dışında hiçbir varlığın bu iniş ve çıkışları yaşamadığını da söyler.

Tayran'a göre, bütün ağaçlar, bitkiler, çiçek ve güller, hayvanlar, kuşlar kendince düşünüp tefekkür ederek Yaratıcılarının her konudaki muhteşem yaratma gücünü/kudretini algılayarak nereden geldiklerini ve niçin varolduklarının şuuruyla yaşamaktadırlar. Zira Allah, farklı ayetlerde bu gerçeği birçok defa tekrar etmektedir: "Göklerde ve yerdeki bütün varlıklar Allah'ı anmakta, yaşamaktadırlar."⁷² Bu hakikatle su, toprak, hava, ateş, karınca, papatya, taş gibi sayıya gelmeyen bütün varlık türleri durmaksızın evrendeki dengeyi sağlamak için kendilerine düşen görevlerini bir an bile aksatmadan ilâhî şuur süruruyla huzur içinde ifâ ederler. Su, hiçbir engel tanımadan sadece rabbinin rızasını kazanmak bilinciyle kendisine ihtiyacı olan her varlığa yetişerek görevini yerine getirir. Ayet, suyun bu durmaksızın hareketliliğini şöyle açıklar: "Durmaksızın akan sular."⁷³ Suyun içindeki bütün varlıklar da kendilerine verilen görev bilinciyle diğer varlıklara hizmet etmeyi Yaratıcılarına ibadet etmek olarak görürler. Bütün bitkiler ve hayvan türleri de ilâhî denge için bir an bile

⁶³ Tayran, *Dîvân*, 120-121.

⁶⁴ İlhan Kutluer, "Gâiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/292-295.

⁶⁵ Sad 38/27.

⁶⁶ el-Enbiyâ 21/16-17.

⁶⁷ el-Kamer 54/49.

⁶⁸ el-Bakara 2/115.

⁶⁹ Tayran, *Dîvân*, 124-125.

⁷⁰ et-Tîn 95/4.

⁷¹ et-Tîn 95/5.

⁷² es-Saf 61/1; Cuma 62/1.

⁷³ el-Vâkı'a 56/31

kendilerine verilen işi tereddüt etmeden, aksatmadan yerine getirirler. Bazıları yanlış bir bilgilenmeyle “cansız” bildikleri taş gibi varlıklarda kendilerine yüklenen sorumluluğu eksiksiz bir şekilde yerine getirmektedirler. Tıpkı: “Öyle taşlar var ki, Allah’a olan haşyetlerinde hareket edip yuvarlanırlar”⁷⁴ hakikatinde olduğu gibi.

*Dîdar û dîna sertem î
Navê bi Rebbê ‘alem î
Tu hadis î yan qîdem î
Yan tu nizan î hikmete*

*Devrinin en güzel yüzü ve delisisin
Alemlerin rabbinin ismiyle söyle
Hadismusun yoksa ezelden mi varsın?
Yoksa sen hikmeti bilmiyor musun?*

*Ber çi nemeşrûh ev sexin
Rojek ji bunyada mezin
Bîna qedeh jê dihate min
Ew bîn ji bunyada te tê*

*Niçin izah edilemeyenler sahtedir
O büyük temelin atıldığı günde
Kadeh kokusu geliyordu bana
Bu koku senin temellerinden geliyor.⁷⁵*

Tayran, su örneğinden yola çıkarak varlıkların ilâhî ilimden ve bu ilmin özünde mevcut olan hikmetin farkında olup olmadığının hakikatini araştırmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Allah birçok ayette, insan dışındaki varlıkların kendilerine verilen rabbânî şuurla Yarattıklarına her an itaat ederek yaşadıkları beyan etmektedir. Bu itaati yerine getirmeyenler ise gaflet içinde olanlardır. Tayran, bu şiirinde ironiye de başvurmuştur. Yani su ve diğer her mevcûdât hadis varlık bilinciyle Allah’a ibadetlerini yerine getirirken, insanoğlu nasıl bir teslimiyetle yaşamaktadır? Tayran, “izah edilmeyen bir şey yoktur” derken, aynı zamanda Hakk’ın şu ayetine atıfta bulunur: “Yerin karanlıklarında hiçbir tane, hiçbir yaş ve hiçbir kuru yoktur ki apaçık kitapta bulunmasın.”⁷⁶ Tayran, sûfî şuuruyla hudûs konusunu, kelâmcılar ve bazı felsefecilerin ele aldığı gibi “isbât-ı vâcib” açısından ele almaz. Zira İbn Rüşd (öl. 595/1198), kelâmcıları hudûs konusunda şiddetli bir şekilde tenkit etmektedir. İbn Rüşd’e göre, Kur’ân’da geçmeyen “hudûs” ve “kıdem” kavramlarını kelâmcıların kendi beşerî akıllarıyla izah ettiğini, bu konularında Müslümanların akidesini sarsmıştır.⁷⁷ Neticede Tayran, diğer muhakkik sûfiler gibi, konuya ilâhî ilmin aydınlığıyla yaklaşarak beşerî aklın muhakemesinden ve yorumlardan imtina etmektedir.

*Ew suhbeta cara ewil
Pêxemberan dizanê şuxul
‘Eyb e ji bo ehlê aqil
Teftêş bikin me’rifetê*

*Bu ilk sohbet ki,
Peygamberler sorunu biliyorlardı
Akıl sahipleri için çok ayıp ki,
Marifeti araştırıp anlamamaları*

*Me’rifetê teftêş bikin
Pîrsan li bona pêş bikin
Wan qîsetan vetêş bikin
Li ‘arifan kerahetê*

*Marifeti araştırıp anlamak,
İlk yaratılışla ilgili sorular sormak
Bu hikâyeleri ispata çalışmak gerek
Ârifler pek de hoş karşılamazlar*

*Xelkê Xwedê aqil kirî
Hemû ‘arif û kâmil kirî
Nûrek di dil da hilkirî
Eslê qîsan rê dibetê*

*Allah’ın akıllı kıldığı kişiler,
Kâmil ve ârif kıldıklarının tümü
Gönüllerinde tutuşturulan nurla
Kıssaların aşlının ne olduğunu bilirler*

Tayran, suyun diliyle seslenerek, peygamberler gibi ma’rifetle yaşamak gerektiğini vurgular. Tıpkı peygamberlerin yerine getirdiği metotla mü’minlerin de ma’rifeti yaşamalarının gerekli olduğunu söyler. Ona göre sûfî, ancak ma’rifetle Allah’ı hakkıyla tanıyıp yaşayabilir. Zira Allah, insanı akıl gibi bir cevherle donatıp, kalbine de kendi nurundan feyz göndererek ârif ve kâmil sıfatıyla vasıflandırarak ma’rifet ilmini almaya

⁷⁴ el-Bakara 2/74.

⁷⁵ Tayran, *Dîvân*, 121.

⁷⁶ el-En’âm 6/59.

⁷⁷ İbn Rüşd, *el-Keşf’an menâhici’l-edille*, nşr. Mustafa Abdülcevâd İmrân, (Kahire: 1388/1968), 46-54.

hazırladığını söylemektedir.⁷⁸ Allah, ma'rifet ilminin hakikatini kitabında ve yarattığı her nesnede açıklayarak, insanın bu sınırsız hazineyi idrak etmelerini diler. Bu yüzden insanların hayatlarında kendilerine gerekli olan her konuda izah edilmeyen, ortaya konulmayan hiçbir şey yoktur. Tayran, Allah'ın ma'rifetini göstermek için yarattığı her eşyanın, nesnenin bir ayet olduğunu ve her birinde farklı ilâhî ilimlerin olduğunun bilinciyle varlık üzerinde düşünerek anlamaya çalışır. Kısacası Allah'ın insana bağışladığı hayat konusunda bilinmeyen ve açıklanmayan bir konu yoktur. Onun için Tayran, ilâhî akıl sahiplerinin (Allah'ı ayetleriyle muhakeme ederek yaşayanları) varlıkta sır olarak mevcut bulunan bilgiye yine varlıkları tefekkür ve tahkik ederek ulaşmalarını ister.

Neticede Tayran, bu şiirinde, "varlık" anlayışını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ona göre, Allah, nûruyla her şeye hareket ve canlılık veren ilâh olduğundan hem seven hem sevilendir. Görünen ve hazır olan sadece ve sadece Hak'tır. O, vasıfları sayıya ve sınıra gelmeyen bir yaratıcıdır.⁷⁹ Ona göre, Hakk'a bağlanmanın çekim kuvveti olan cezbe, kalpte oluşan ve bütün benliği ihata eden ilâhî ilmin haline yansımaları sonucunda gerçekleşir. Varlıkları ilâhî murat gereği okumak, sevk ve idare merkezi olan kalpte oluşan ilâhî hikmetin tesiriyle gerçekleşir. Yani kişinin üzerinde Allah'ın hâkimiyeti gerçekleşince, O'nun verdiği vecdin enerjisiyle daima coşkun bir hâl yaşar. Tayran'a göre, Allah ve O'nun rızasını kazanan velî kişi, muhabbet küresinin iki kutbu olur. Varlıkta mevcut olan her ilim her sıfat, lâtif güzellik olan Hakk'ın sıfatlarının görünümü ya da akisleridir.⁸⁰ Tayran, varlıkları hikmet ateşinin yağları olarak görür. Onlar, Hak muhabbetiyle aevlendikçe rabbânî hikmetler apaçık bir şekilde ortaya dökülür. İşte Tayran'a varlık üzerinde tahkike sevk eden ve her bir varlıktan Allah'ın farklı ilimlerinin hakikatinin ne olduğunun şuurunu kazandıran gerçek budur.

Sonuç

Bilim, insana, insan da bilime indirgenmezse, bilim sadece insanın niceliksel tetkik/araştırmasına indirgenerek yapılırsa asla nesnelere/varlıkların gerçek tabiatına inilemez ve "bilim" denilen gerçek tam olarak kavranamaz. Bu tarz bilim, ancak hipotezlerden ibaret ve gerçeklerle ilişkisi olmayan "okumalar" ya da matematiksel kavramlar ve teoriler üretmekten öteye geçemeyecektir.

İşte Tayran gibi tahkik ehli sûfiler, bu anlayışın tam aksine hareket ederek, insanı Hakk'ın ma'rifetiyle kaynaştırmayı temel gaye edinerek ilâhî murada ulaşmak için yaşarlar. Bu anlayışlarını da Allah'ın ilminden ve Hz. Peygamber'in sünnetinden alırlar. Bu çerçevede Allah'ın ayetlerle kitabında açıkça ortaya koyduğu her hayat kuralının sonunda, insana bu kuralı neden niçin yerine getireceğine dair düşünmeye, muhakeme etmeye sevk eden bir gerçek vardır. Bu yönlendirmeyi yaparken de daha önce kendisinin ve atalarının hayatlarıyla karşılaştırma yapmasını ve kendisine sunulan yeni hayatın kazandırdıklarıyla ve yok edeceği olumsuzlukları karşılaştırarak buna göre karar vermesini ister. Aynı şekilde Allah, ayetlerinde açıkladığı hükümleri insanların idrak edebilmeleri için peygamberlerin yaşadıkları olaylar, karşılaştıkları problemlere getirilen çözümlerle ve belli dönemlerde öne çıkan Hak velisi şahsiyetlerin karşılaştıkları, sosyal, psikolojik, ailevî, hukuksal, ekonomik olaylarda nasıl hareket ettiklerine dair örnekler verilerek konu tam bir tahkik, karşılaştırma ve tercihe bağlı bir yöntemle anlatılır.

Tayran'dan da görüldüğü gibi tasavvuf ilminin temel gayesi, Hakk'ın murat ettiği istikâmette bir hayat yaşamaktır. Bu hayatı da başkasının yorumları üzerine inşa etmeden, kendisine verilen ilâhî hakikatleri devreye sokarak, her ilâhî hükmü ve konuyu tefekkür, tahkik gibi ilâhî kıstaslar gereğince yerine getirerek ve her hükmü analiz ederek idrak etmektir. İşte Allah'a dost olmak isteyen sûfî, hayatını bu gaye üzere inşa eder. Bu gaye ile seyr ü sülûk terbiye sürecine giren sâlik, bütün varlıkları ve olayları Hakk'ın kendisinden dilediği derûnilikle anlamaya çalışır. Bu yüzden o, her nesneyi diğerlerinden farklı okur, her nesne de ayrı bir ilâhî ilmi keşfetmeye gayret eder. Sûfî için her varlık, Hakk'ı yaşatan bir vasıtaadır. Hangi varlık olursa olsun ilâhî

⁷⁸ Tayran, *Dîvân*, 122.

⁷⁹ Tenik, *Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*, 286.

⁸⁰ Tayran, *Dîvân*, 305-306.

iletişim diline açıktır ve bu dili de anlamaktadır. İnsan da bu varlık dilini anlayabilirse varlıkları anlayabilme kabiliyetini kazanabilir. Bu idrak dili, Hakk'ın muradını bilmek ve ona göre yaşamak aracı olur.

Kaynakça

- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/523-526. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Allahverdi, Suna. "Kur'an-ı Kerim de nutfe kelimesinin geçtiği ayetlerin Türkçe meal ve tefsirlerinin embriyoloji ile çelişkisi üzerine inceleme", *İslam'ın Dilinde Yaratılış*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2019), 34-39.
- Aristoteles, *Metafizik*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2012.
- Attâr, Feridüddîn. *Mantiku't-tayr*. nşr. M. Cevâd Şekur. Tebriz: 1334.
- Bidlisi, Şerefhan. *Şerefnâme*. çev. Abdullah Yegin. 2 Cilt. İstanbul: Nubihar Yayınları, 2018.
- Burckhardt, Titus. "Cosmology and Modern Science." *Tomorrow*, Summer-Autumn: 1964.
- Cızîrî, Melayê. *Dîvân*. haz. Ahmed ibn Molla Muhammed ez-Zivingî. 2 Cilt. Dımaşk: 2. Basım, 1987.
- Erzurûmî, İbrahim Hakkı. *Mârifetnâme*, İstanbul: 1310.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *Makasidü'l-felâsife*, nşr. Muhyiddin Sabri. Kahire: Dârü'l-maârif, ts.
- İbnü'l-Arabî, Muhyeddîn. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. nşr. Osman Yahya. Kahire: el-hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmmelî'l-kitâb, 1995.
- İbn Rüşd. *el-Kesf'an menâhici'l-edille*. nşr. Mustafa Abdülcevâd İmrân. Kahire: 1388/1968.
- İbn Sînâ. *el-İşârât ve't-tenbîhât*. İstanbul: 1290.
- Karlıağa, Bekir. "Anâsır-ı Erbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/149-151. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kutluer, İlhan. "Gâiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/292-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Mevlânâ, Muhammed Celaledîn Rûmî. *Mesnevî*. 6 Cilt. çev. Veled İzbudak Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.
- Mısri, Niyâzî-i. *Dîvân*. haz. Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2017.
- Nasr, Seyyid Hussein. *The Encounter of man and nature*. London: George Allen and Unwin, 1968.
- Nesefî, Azîz. *Kitâbü'l-insanu'l-kâmil*. nşr. Marijan Mole. Tahran: 1983.
- Nicholson, Reynold A. *The Mysticism of İslâm*. New York: Schocken Books, 1. Edt., 1975.
- Râdî, Şerif. *Neçhü'l-belâga*. nşr. Subhi es-Sâlih. Beyrut: 1967.
- Sadini, Khalid. *Feqiyê Tayran Rêya Evînê/Muhabbet Yolu*. Van: Van Valiliği Yayınları, 2015.
- Sivâsî, Şemseddîn. *Şemsettin Sivasi Divanı, Tasavvufta Kuşların Dili*. haz. Hasibe Durmaz. İstanbul: Menekşe Kitap, 2019.
- Sivâsî, Şemseddîn. *Şemsettin Sivasi Divanı, Tasavvufta Çiçeklerin Dili*, haz. Hasibe Durmaz. İstanbul: Menekşe Kitap, 2019.
- Tayran, Faqiyê. *Dîvân*, haz. M. Khalid Sadini. *Feqiyê Tayran, Jıyan, Behrem û Helbestên Wî*. İstanbul: Nubihar Yayınları, Çapa 6, 2012.
- Tenik, Ali. *Tarihsel Süreçte Geçmişten Günümüze Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Nubihar Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Tenik, Ali. *Tasavvufî Bilgi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Uryan, Baba Tahirê. *Dubeytî*. haz. Sabah Kara. İstanbul: Nubihar Yayınları, 1998.

Yazıcı, Tahsin. "Hâkânî-i Şirvânî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/168-170. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

The Language of Existence in Sufi Feqiyê Tayran's Poem "Ey Av û Av"

Citation/©: Tenik, Ali, The Language of Existence in Sufi Feqiyê Tayran's Poem "Ey Av û Av", Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 382-399.

Extended Abstract

The sufis act with the aim of finding the wisdom, which is the certainty of revealing the unknown behind Allah's wisdom (al-ilm) reflected from each organ, piece, movement of all beings, and having a good command of the secrets of the secret. During the history of sufism, muhaqqiq sufis (oriented to metaphysics) read the beings with the divine knowledge based on the decree that each being is a sign while they assume the morals/life of the Prophet (peace be upon him) lived as an excellent pattern. This kind of is not like reading the lines of a text. The sufis' aim is to reveal the darkness (being unknown) of creation and condition language of the beings through reading the contemplation as well as tahqiq (verification) gained from the acumen in the heart, formed by the wisdom of Allah.

During the history, the sufis formed an authentic language for themselves through approaching the beings with a perspective that is different from the other Islamic sciences and through verifying and analyzing. This language is the reality of exploring divine haqiqat and al-ilm. The sufi, who discovers this reality, lives the living of the morals He wishes under every condition through forming with the ilm Allah wishes for the people.

The sufis endeavor to understand the beings in order to live this life, which Allah wishes for themselves. The sufis approach the dialogues with the being through contemplation and analyzing the signs of Allah available on them. For instance, in his book "The Language of the Birds", Farid al- Din 'Attar says that only thirty (simorgh) birds among the thousands, which set out the journey of the ultimate union under the guidance of bird of hoopoe reach the destination in this challenging process. There are also people referring to this subject in their writings with different descriptions. There also are sufis who make commentaries on the dhikr and worship of the beings for God with distinct species of plants and animals. The sufis, who study and pen about this topic try to evaluate the beings, based on God-human-being context, through analyzing the beings according to their own cognizance and intellection.

Feqiye Tayran, who is the topic of this study, in his poem "Ey av û av/O water water", wants the person who knows himself/herself to understand these divine haqiqats through emphasizing on each being, grand or small, that they carry many names and attributes of God. Since each being opens the door of a bright life to the human through presenting manifestation of God's various types of al- ilm. According to Tayran, the sufi should live by properly knowing God and the sufi, who would like to be a friend of God, should approach every topic through analyzing it. It is not possible for a human to have a grasp of haqiqat (nature/essence) of the wisdom, which exists in the beings if he/she does not approach the being by discovering the ilm of God in the being. According to Tayran, in order not to maintain the ilm of God in the being as a secret, accepting the reality that each being is a sign, the individual should understand the realities in the being, which are also the signs of God, through reasoning them like he/she reasons the verses in the Book (Qur'an). When the divine ilm in the being is analyzed after such verification, with the words of sufis, one reaches the haqiqat of knowing God with God.

Tayran, in his poem "O water water", by making the water talk provides a better understanding of the issue that God, the creation of the universe and beings in the universe, how these created beings perceive the Creator through dialogue with water, asking questions and responding to these questions with a "muhaqqiq" (those who searching the haqiqa) Sufi understanding. This dialogue explicitly reveals a sufi's understanding of being, and his perspectives on being. According to him, Allah creates all beings with His own noor (divine light) and ilm. In this poem, Tayran deals with the truth of water as an asset. He makes the water speak because of the divine wish. According to him, every movement of water is a manifestation of his worship to Allah. He believes that the processes of the creation of every creature are present in their cognizance. Every being knows who its creator is, and the purpose of its creation. This is how water is created as being, and water lives with this awareness. For example, the waves of water, the foam it generates enthusiastically, are composed of sincere passion for Allah, his ecstasy and attraction. Tayran tries to understand the analysis of being with a sufi submission, and the secret of creation based on the water example. Starting from the fact that water is one of the four basic elements of existence, he tries to understand how it worships God with every move.

After all, according to Tayran, as in water, every movement of the beings comes from their commitment and obedience to God. It is also the duty of man to unravel the secret of devotion and passion of their worship in the presence of the Creator of beings that are known as secrets. If this secret is comprehended and deciphered, it will be realized that each

being/object exhibits different features of its creator with its color, smell, taste, and different behavior and movement. According to him, the movement of each object and every sound from it is an act of remembering Allah, their Lord. He attributes the sound of the beings to the joy of elation, pleasure, and taste of the worship they make to Allah. In other words, every move of the object is a sign of worship to Allah or an expression of its state. However, in contrast with the human-being, they fulfill their worship to their creators, that is, when they live the life the Creator wants them, they fulfill their worship and devotion to God without shirk.